

ІНТЭГРАЦЫЙНЫЯ ПРАЦЭСЫ Ё БЕЛАРУСКІМ БІБЛІЯТЭЧНА-БІБЛІЯГРАФІЧНЫМ КРАЯЗНАЎСТВЕ: ГІСТАРЫЧНЫ АСПЕКТ

В. І. Саітава,

*кандыдат педагагічных наук, дацэнт,
прафесар кафедры бібліятэчна-інфармацыйнай дзейнасці
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў;*

С. В. Зыгмантовіч,

*кандыдат педагагічных наук, дацэнт,
прафесар кафедры бібліятэчна-інфармацыйнай дзейнасці
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў*

Сучаснае бібліятэчна-бібліяграфічнае краязнаўства з'яўляецца адным з важных напрамкаў дзейнасці бібліятэк Беларусі па развіццю і забеспячэнню патрэбнасцей грамадства ў краязнаўчай інфармацыі. Яно ўзнікла на падставе інтэграцыі бібліятэчнай, бібліяграфічнай і краязнаўчай дзейнасці ў межах бібліятэчнага сацыяльнага інстытута і прайшло пэўныя этапы фарміравання, адметныя асэнсаваннем грамадскай значнасці краязнаўчых дакументаў, іх высокай каштоўнасцю як сегмента інфармацыйных рэсурсаў бібліятэк і надзвычай шырокімі магчымасцямі для выяўлення, арганізацыі і пашырэння краязнаўчых ведаў, што ў адпаведнасці са стратэгіяй Міжнароднай федэрацыі бібліятэчных асацыяцый і ўстаноў (ІФЛА) садзейнічае ўкладу бібліятэк у абарону, ва ўмацаванне і ўзвышэнне культурнай спадчыны ва ўсіх разнастайных формах [1].

Вывучэнне інтэграцыйных працэсаў у бібліятэчна-бібліяграфічным краязнаўстве дае падставу вылучыць чатыры гістарычных этапы ў іх развіцці: XVII ст. – першая палова XIX ст.; сярэдзіна XIX ст. – 1920-я гг.; 1920-я гг. – пачатак 1990-х гг.; сярэдзіна 1990-х гг. – наш час.

Беларускае бібліяграфічнае краязнаўства ўзнікла разам са з'яўленнем краязнаўчых дакументаў і стала больш ранняй

з'явай, чым бібліятэчнае краязнаўства. У XVII ст. ствараліся краязнаўчыя бібліяграфічныя матэрыялы, прысвечаныя населеным пунктам, адміністрацыйна-тэрытарыяльным адзінкам, фізіка-геаграфічным аб'ектам Беларусі. Гэта былі несамастойныя формы бібліяграфічных матэрыялаў, змешчаныя ў навуковай, даведачнай літаратуры, зборніках заканадаўчых актаў у выглядзе падрадкавых бібліяграфічных заўваг, унутрыкніжных спісаў, прадметных паказальнікаў да выданняў. У кантэкст новых ведаў, ствараемых аўтарам, з іх дапамогай інтэгрваліся раней створаныя веды, што дазваляла карыстальнікам «аглядаць» распрацаванасць пытання і весці пошук дакументаў. Прыкладам можа быць выдатнае бібліяграфічнае аснашчэнне твораў Ігната Сцябельскага, прысвечаных гісторыі хрысціянства ў Полацку, «Два вялікія светачы на гарызонце Полацкім...», «Храналогія...». Латэнтныя бібліяграфічныя матэрыялы, прысвечаныя беларускім рэгіёнам і асобам, змяшчаліся ў гербоўніках шляхты, польскамоўных выданнях статута ВКЛ 1588 г. У тагачасных бібліятэках краязнаўчыя бібліяграфічныя матэрыялы яшчэ не рыхтаваліся. На гэтым этапе краязнаўчая бібліяграфічная інфармацыя спадарожнічала навуковай працы, але яшчэ асобна не вызначылася як кірунак у дзейнасці бібліятэк.

Другі этап адметны памнажэннем краязнаўчых бібліяграфічных матэрыялаў, у тым ліку з'яўленнем дыягенетычных краязнаўчых бібліяграфічных дапаможнікаў і стварэннем краязнаўчых фондаў у бібліятэках. Варта падкрэсліць, што краязнаўчая бібліяграфія, як і на папярэднім этапе, больш плённа развівалася дзякуючы навукова-даследчай дзейнасці, а таксама актыўнасці шэрагу перыядычных выданняў, чым мэтанакіраванай бібліятэчнай рабоце. Напрыклад, краязнаўцы-даследчыкі публікавалі тэматычныя агляды літаратуры і біябібліяграфічныя паказальнікі (А. Ф. Рыпінскі, І. М. Даниловіч, Е. Р. Раманаў, А. П. Смародскі, А. П. Сапуноў і інш.).

Тэрытарыяльным аб'ектам у гэтай бібліяграфічнай, прадукцыі былі як рэгіёны, вызначаныя па розных прыметах, так часам і беларускія землі ў цэлым. Мы адносім такую бібліяграфічную прадукцыю да краязнаўчай на той падставе, што беларускія землі ўваходзілі ў склад іншых дзяржаўных утварэнняў і могуць разглядацца як тэрытарыяльна-этнічнае цэлае.

Факты, звязаныя з развіццём бібліятэчнага краязнаўства, выяўляюцца з мэтанакіраваным стварэннем спецыялізаваных фондаў у бібліятэках. Калі ў пачатку перыяду фіксавалася наяўнасць у бібліятэках навучальных і канфесіянальных устаноў, у прыватных асоб рукапісаў і выданняў, прысвечаных беларускім землям, як, напрыклад, у бібліятэцы графаў Тышкевічаў «знаходзяцца рэчы немалога інтарэсу для гісторыі, асабліва краёвай», то далейшае развіццё грамадскага краязнаўчага руху спрыяла фарміраванню прыватных краязнаўчых кнігазбораў, сярод якіх вельмі каштоўныя В. П. Федаровіча і А. П. Сапунова па гісторыі Віцебшчыны, святара Гінтоўга па гісторыі Гродзеншчыны, А. К. Ельскага, Г. Татура і інш. Каштоўныя зборы краязнаўчых дакументаў былі ў бібліятэках Віленскага музея старажытнасцей і археалагічнай камісіі, Віцебскай вучонай архіўнай камісіі (ВВАК), іншых грамадскіх краязнаўчых арганізацый, а таксама ў асобных спецыяльных і публічных бібліятэках. Захоўваемыя дакументы бібліяграфічна былі адлюстраваны ў каталожных матэрыялах бібліятэк, якія служылі для ўліку складу фондаў і маглі выкарыстоўвацца ў пошукавых мэтах. Такімі былі першыя крокі вызначэння краязнаўства ў бібліятэках асобнага напрамку, а бібліяграфічныя прыёмы, якія выкарыстоўваліся адносна краязнаўчых дакументаў, былі традыцыйнымі для тагачаснай метадыкі бібліятэчнай бібліяграфіі – яе каталожных формаў. Спецыфіка бібліяграфавання прасочваецца ў навуковых і бібліяграфічных работах краязнаўцаў-даследчыкаў.

Ключавымі падставамі для вылучэння трэцяга этапу развіцця бібліятэчна-бібліяграфічнага краязнаўства было стварэнне БССР, пазіцыянаванне краязнаўства як неабходнага элемента развіцця галіновых ведаў пра Беларусь, фарміравання нацыянальнай свядомасці і патрыятызму, а таксама сістэматычнай дзяржаўнай палітыкі ў галіне бібліятэчнай і бібліяграфічнай спраў.

Цікава адзначыць, што ўпершыню ўласна навуковыя, краязнаўчыя і бібліяграфічныя арганізацыі і бібліятэкі ў якасці адной з галоўных сваіх задач лічылі бібліяграфаванне краязнаўчай і беларусазнаўчай літаратуры. Гэта паказваюць дакументы структур Інбелкульту, у тым ліку яго Бібліяграфічнай камісіі і Цэнтральнага бюро краязнаўства, Дзяржаўнай бібліятэкі БССР (ДБ БССР) і інш.

Менавіта ў гэты час бібліятэкары пачалі лічыць сваім прафесійным абавязкам вывучэнне роднага краю. Так, Віцебскае бібліятэчнае аб'яднанне ўжо ў 1924 г. разгледзела тэму «Бібліятэкар і краязнаўства» [3].

Галоўным цэнтрам бібліятэчна-бібліяграфічнага краязнаўства стала ДБ БССР, у якой назапашваліся краязнаўчыя выданні і стваралася Цэнтральная краязнаўчая картатэка, у якой напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны было каля 200 тыс. бібліяграфічных запісаў. Копіі картак перадаваліся ў іншыя бібліятэкі. На аснове картатэкі Бібліяграфічнай камісіяй быў падрыхтаваны паказальнік «Геаграфія Беларусі. Падарожжы», апублікаваны ў часопісе «Наш край». Краязнаўчыя выданні ДБ БССР адлюстроўвала ў бягучых дзяржаўных бібліяграфічных паказальніках і рэтраспектыўных бібліяграфічных выданнях. Такімі дзеяннямі стваралася інфармацыйна-бібліяграфічнае забеспячэнне краязнаўства ва ўсіх яго формах, а набыты арганізацыйны і метадычны вопыт садзейнічаў далейшаму развіццю краязнаўчай дзейнасці ўсіх бібліятэк Беларусі.

На тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1920–1930-я гг. інтэграцыйныя працэсы ў бібліятэчна-бібліяграфічным краязнаўстве праявіліся вельмі выразна. Асобныя бібліятэкі фарміравалі фонды краязнаўчай літаратуры, рознымі сродкамі папулярызавалі яе сярод чытачоў, сярод іх гарадская бібліятэка г. Ліды і знакамітая бібліятэка Беларускага музея імя І. Луцкевіча, краязнаўчыя бібліятэкі і фонды фотадакументаў у Пінскім, Ваўкавыскім, Глыбоцкім, Лідскім і іншых аддзелах Польскага краязнаўчага таварыства (ПКТ). Асобна трэба адзначыць дзейнасць Публічнай бібліятэкі Віленскага ўніверсітэта і Публічнай бібліятэкі імя Яўстахія і Эміліі Урублеўскіх (Вільня) па бібліяграфічнай рэгістрацыі новых выданняў заходнебеларускага рэгіёну і літаратуры, прысвечанай яму. Сярод іх бібліяграфічных выданняў асабліва значныя паказальнікі «Віленская рэгіянальная бібліяграфія ў ... годзе», «Перыядычныя выданні Віленскага бібліяграфічнага рэгіёну» і «Бібліяграфія гісторыі зямель б. В. Кс. Літоўскага за год...» (1929–1936). Калі ў першых паказальніках адлюстроўваліся новыя мясцовыя выданні, то ў апошнім – дакументы розных відаў, апублікаваныя ў многіх краінах свету.

У пасляваенны перыяд бібліятэчна-бібліяграфічнае краязнаўства ў Беларусі пачало развівацца хуткімі тэмпамі, як ніколі раней. Таму спрыялі фактары, як звязаныя з аднаўленнем і развіццём бібліятэчнай галіны, павелічэннем выпуску краязнаўчай літаратуры, так і з гісторыка-культурнымі і эканамічнымі асаблівасцямі перыяду. У абласных, многіх публічных і некаторых спецыяльных бібліятэках выдзяляліся фонды краязнаўчай літаратуры, ствараліся краязнаўчыя каталогі, картатэкі, бібліяграфічныя дапаможнікі, пашыралася папулярызацыя краязнаўчых ведаў. Брэсцкая, Віцебская, Гомельская, Магілёўская і Маладзечанская абласныя бібліятэкі пачалі выпуск краязнаўчых календароў, комплексных, тэматычных і персанальных бібліяграфічных паказальнікаў.

Змест іх быў звязаны найперш з гераічнымі падзеямі Вялікай Айчыннай вайны і Кастрычніцкай рэвалюцыі, працоўнымі дасягненнямі па аднаўленню эканомікі.

ДБ БССР узначаліла навукова-метадычнае забеспячэнне краязнаўчай работы бібліятэк: выпускала метадычныя матэрыялы, праводзіла семінары і канферэнцыі, стажыроўкі бібліёграфічна-складальнікаў краязнаўчых бібліяграфічных дапаможнікаў і інш. Асабісты значны ўклад у развіццё гэтых ініцыятыў унеслі дырэктар бібліятэкі І. Б. Сіманюк і галоўны бібліёграф Р. М. Чыгірова.

На рубяжы 1960–1970-х гг. у абласных бібліятэках былі створаны аддзелы (сектары) беларускай і краязнаўчай літаратуры, буйнейшым бібліяграфічным рэсурсам у якіх сталі краязнаўчыя каталогі. Пачаўся выпуск паказальнікаў тыпу «Новая літаратура аб вобласці», у якіх з асаблівай паўнатой распісваліся рэгіянальныя газеты, матэрыялы з якіх не траплялі ў «Летапіс газетных артыкулаў» Кніжнай палаты БССР. У канцы перыяду абласныя і публічныя бібліятэкі сталі буйнейшымі інфармацыйнымі цэнтрамі па краязнаўстве ў рэгіёнах.

Пачалося вывучэнне гісторыі бібліятэчна-бібліяграфічнага краязнаўства (В. Е. Лявончыкаў і Л. Р. Амяльковіч).

Чацвёрты, сучасны этап (з сярэдзіны 1990-х гг.) характарызуецца планамернай і мэтанакіраванай працай па фарміраванню краязнаўчых інфармацыйных рэсурсаў, задавальненню і развіццю патрэбнасцей у краязнаўчай інфармацыі. Павысілася ўвага да пытанняў фарміравання краязнаўчых фондаў і калекцый, у тым ліку да набыцця дакументаў (ці іх копій), якія па розных прычынах адсутнічаюць ў бібліятэках, удасканалення краязнаўчага даведачна-пошукавага апарату.

Адбываецца трансфармацыя матэрыяльных формаў краязнаўчых інфармацыйных рэсурсаў. Скарачаецца вядзенне краязнаўчых картатэк і карткавых каталогаў, выпуск друкаваных дапаможнікаў. З пачатку XXI ст. дынамічна павяліч-

ваецца лічбавы кантэнт краязнаўчай інфармацыі, прадстаўлены ўнікальнымі бібліяграфічнымі, фактаграфічнымі, паўнатэкставымі БД і электронна-тэкставымі рэсурсамі. Доступ да многіх з іх магчымы праз раздзелы «Краязнаўства» ці самастойныя краязнаўчыя сайты бібліятэк. Наспеў час інтэгравання краязнаўчых бібліяграфічных рэсурсаў у буйнейшыя нацыянальныя праекты: зводны электронны каталог (ЗЭК) бібліятэк Беларусі і электронны рэсурс нацыянальнай бібліяграфіі. Стварэнне рэгіянальных зводных каталогаў бібліятэк Беларусі забяспечвае інтэграцыю метададанаў інфармацыйных бібліятэчных рэсурсаў на ўзроўні абласцей і краіны. Гэтыя рэсурсы змяшчаюць бібліяграфічныя звесткі аб складзе фондаў дваццаці бібліятэк усіх абласцей, і краязнаўчы блок з'яўляецца асабліва каштоўным [2].

Абласныя бібліятэкі і ЦБС разгарнулі навукова-даследчую работу па краязнаўстве. Удзел у правядзенні даследча-пошукавай работы па розных галінах і тэмах краязнаўства звязаны з усё большым уключэннем бібліятэк у сістэму арганізацый, якія здзяйсняюць навуковыя даследаванні, а таксама з даступнасцю для бібліятэкараў метадалагічнага інструментарыя краязнаўства. Бібліятэкі збіраюць мясцовыя тапонімы, звесткі аб ураджэнцах і земляках, помніках архітэктуры, гісторыі і культуры, гісторыі пасяленняў, культурных традыцыях і інш. Бібліятэкі вядуць даследаванні ў супрацоўніцтве з іншымі ўстановамі і арганізацыямі, якія займаюцца вывучэннем тэрыторыі, па магчымасці ў межах рэгіянальных праграм.

Бібліятэкі актыўна ўкараняюць многія новыя формы распаўсюджвання краязнаўчых ведаў, паспяхова распрацоўваюць і рэалізуюць праекты, адаптуюць музейныя, экскурсійна-турыстычныя і сацыякультурныя тэхналогіі. Інтэграванне бібліятэчна-бібліяграфічнага краязнаўства ў сацыякультурную прастору садзейнічае пашырэнню маштабаў і разнастайнасці прадстаўлення аўтэнтычных культурных

кодаў і рэгіянальных брэндаў, трансляцыі іх у сусветную культуру, уплывае на асэнсаванне і засваенне чалавекам рэгіянальнай культурнай спадчыны. У перспектыве бібліятэкі, дзякуючы выкарыстанню бібліяграфічных метадаў і інфармацыйна-камунікатыўных тэхналогій, могуць выступіць цэнтрамі інтэграцыйных працэсаў з іншымі сацыяльнымі інстытутамі па генерыраванню новых формаў крэацыйных рэсурсаў.

Павысіўся ўклад беларускіх даследчыкаў у распрацоўку тэарэтычных, гістарычных, арганізацыйных, метадычных і тэхналагічных пытанняў бібліятэчна-бібліяграфічнага крэацыйнага ўстава (І. У. Градоўкіна, А. І. Касінская, Т. В. Кузьмініч, А. В. Прадзеіна, С. А. Пугачова, В. І. Саітава, І. М. Стрыжонак і інш.).

1. IFLA Strategy 2019–2024 [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://vimeo.com/355912200>. – Дата доступу: 30.08.2019.

2. Зводны электронны каталог бібліятэк Беларусі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.nlb.by>. – Дата доступу: 30.08.2019.

3. Ханенко, В. И. Развитие рекомендательной библиографии в БССР / В. И. Ханенко // Вопросы библиографоведения и библиотековедения. – Минск, 1976. – С. 56–75.

МАЛІНАВЫ ЗВОН СПАДЧЫНЫ: ДЗЕЙНАСЦЬ ЭТНАГРАФІЧНАГА ГУРТКА

Т. А. Сандавала,

магістр педагагічных навук

Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў

У артыкуле пададзены своеасаблівыя справаздачныя матэрыялы этнаграфічнага гуртка «Спадчына» пры музеі «Беларуская хатка».